

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCÉSISZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR
„OKTATÁS ÉS TÁRSADALOM”
NEVELÉSTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

Somodi Imre

**A pécsi jezsuita Pius Gimnázium története
(1912–1948)**

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezető:
Dr. habil. Bertalan Péter PhD
egyetemi docens, tudományos főmunkatárs

Pécs
2021

1. A kutatás motivációi, célkitűzései

„Ezt az épületet gróf Zichy Gyula pécsi megyéspüspök építtette. Itt működött az általa alapított Jézus Társasági Pécsi Pius Katolikus Főgimnázium 1914-től 1948-ig az egyházi iskolák államosításáig” – hirdeti a tábla a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának és Természettudományi Karának épületén. Mégis az egyetem polgárainak nagy része nem tudja, hogy az az impozáns épület, amely ma a két karnak otthont ad, eredetileg milyen céllal jött létre, s Pécs emlékezetéből is némileg kikopott a Pius Gimnázium.

Ez azért nagy veszteség, mert a Pius Gimnázium esetében nem csupán egy átlagos középiskoláról beszélhetünk, hanem egy, az oktatás és nevelés színvonala és infrastrukturális lehetőségei tekintetében párját ritkító oktatási intézményről. A gimnázium rendelkezett bentlakásos nevelőintézettel, sportkomplexummal, uszodával, botanikus kerttel, színházteremmel, saját zenekarral, gazdagon felszerelt szertárakkal, s változatos önképzési lehetőségekkel. A Pius Gimnázium jezsuita tanárai és nevelői pedig szaktudás és elhivatottság tekintetében egyaránt kiváló pedagógusok voltak. A Pius Gimnázium tehát unikális jellegénél fogva megérdemli, hogy a neveléstörténeti kutatások nagyobb figyelmet szenteljenek neki. Az pedig méginkább méltóvá teszi a kutatásra, hogy ezen egykori iskola nevelési gyakorlatából napjaink pedagógiája is sok inspirációt meríthet.

Ezen motivációk vezettek rá, hogy a Pius Gimnázium kutatásával kezdjek foglalkozni. Azt tapasztaltam ugyanis, hogy bár több rövidebb írás született a gimnázium történetéről, egy elsődleges forrásokon alapuló, tudományos igénnyel megírt történeti összefoglalás az iskola *teljes* történetéről mindeddig nem született. Az értekezés ezért azt a célt tűzi ki maga elé, hogy monografikus jelleggel mutassa be a Pius Gimnázium teljes történetét eddig még nem vizsgált elsődleges forrásokra támaszkodva.

2. Kutatói kérdések

Ezen munka tervezésekor az alábbi kutatói kérdéseket fogalmaztam meg, s ezek orientáltak a kutatás során:

- I. A kérdések első csoportja a Pius Gimnázium múltjának *eseménytörténeti jellegű feltárására* vonatkozik:
 1. *Milyen motivációk készítették az iskola alapítására Zichy Gyula püspököt? Tudhatunk-e valamit a püspök nevelésről alkotott nézeteiről?*
 2. *Hogyan zajlott az iskolaalapítás, építkezés, intézményszervezés folyamata?*

3. *Mi jellemezte az intézmény működését az intézményszervezés befejeződése után? Hogyan működött és fejlődött tovább az 1920-as, 1930-as évtizedekben?*
- II. Különösen izgalmas kérdés volt számomra, s a kutatás során kiemelt figyelmet szenteltem annak, hogy *a világ- és országos történelem jelentős eseményei miként éreztették hatásukat a Pius Gimnázium történetében.* Ennek a kérdéskörnek a vizsgálata által egyrészt a gimnázium története behelyeződik egy nagyobb történelmi kontextusba, másrészt érzékelhetővé válik, hogy a makrotörténeti események miként nyilvánulnak meg a mikrotörténet szintjén. Ilyen megfontolások alapján a következő kérdéseket vizsgáltam:
4. *Miként nyomta rá bélyegét a gimnázium működésére az első világháború?*
 5. *Éreztették-e hatásukat a gimnázium életében az 1918–1919. évi forradalmak?*
 6. *Hogyan működött a Pius Gimnázium Pécs szerb megszállása idején?*
 7. *Miként élte át a gimnázium a második világháború viszontagságait?*
 8. *Hogyan működött a gimnázium az 1945 utáni megváltozott politikai viszonyok között?*
 9. *Hogyan zajlott a Pius Gimnázium államosítása és a pécsi jezsuita rendház felszámolása?*
- III. A kérdések harmadik köre a Pius Gimnázium *oktató-nevelő munkájára* vonatkozik:
10. *Milyen elvek határozták meg a Pius Gimnázium nevelőmunkáját?*
 11. *Milyen rendszabályok határozták meg a gimnázium mellett működő bentlakásos nevelőintézet (internátus) mindennapi életét?*
 12. *Melyek voltak a Pius Gimnáziumban az oktatás-nevelés, illetve az önképzés speciális színterei, eszközei (önképzőkörök, Mária Kongregáció, sportkör, zenekar stb.)? Mi jellemezte ezek működését?*
- IV. Végül a kutatói kérdések negyedik csoportja *összehasonlító és elemző vizsgálatokra* irányul a Pius Gimnázium oktató-nevelő tevékenységére vonatkozóan, ezzel egy tágabb összefüggésrendszerbe helyezve a kutatás témáját:
13. *Kimutathatók-e párhuzamok a 17–18. századi jezsuita nevelés és a Pius Gimnázium oktató-nevelő tevékenysége között?*

14. *Milyen párhuzamok vonhatók a Pius Gimnázium és a vele egyidőben működő kalocsai jezsuita gimnázium között?*
15. *Jelen volt-e az intézményi totalitás a Pius Gimnázium internátusában?*

3. A Pius Gimnáziumra vonatkozó fontosabb szakirodalom

Kutatásom természetesen nem nélkülözi az előzményeket. A Pius Gimnáziumról számos tanulmány, írás született, de ezen írások nagy része rövid terjedelmű és legtöbbször nem merül el kellő mélységben az intézmény vizsgálatában. Ezért a téma a viszonylag sok megjelent írás ellenére sem kimerített, s van benne kutatási potenciál. A következőkben röviden be kívánom mutatni a Pius Gimnázium történetével foglalkozó legfontosabb műveket – a teljesség igénye nélkül.

1936-ban jelent meg Ponesz Aranka *Pécs város középiskoláinak népessége 1900-tól 1935-ig* című könyve. Ez ugyan nem kifejezetten a Pius Gimnáziummal, hanem általában Pécs középiskoláival foglalkozik, ám fontos szociológiai adatokat nyerhetünk belőle a Piusra vonatkozóan is.¹

Kerling János SJ, a gimnázium egykori tanára 1949-ben *Piusi emlékeim 1912–1948* címmel vetette papírra emlékiratait. Kerling az iskola fennállásának közel teljes ideje alatt annak tanára volt, így alapos ismeretei voltak a gimnázium történetéről, ezért visszaemlékezésének forrásértéke jelentős. Azonban nem egy tudományos műről, hanem egy memoárról van szó, amely szubjektív és rapszodikus. Ettől függetlenül információkban igen gazdag forrás a Pius Gimnázium történetének tanulmányozásához. A memoár 1993-ban nyomtatásban is megjelent.²

Az első, aki történészként közelített a Pius Gimnázium témájához, Petruch Antal SJ jezsuita rendtörténész volt. *Száz év a magyar jezsuiták múltjából (1853–1950)* című nagyszabású munkájában három kötetben írta meg a Jézus Társaság második magyarországi működésének történetét. Művében 35 oldalt szentel a Pius Gimnáziumnak. Ez a terjedelmi szűkösség érthető, hisz Petruch a Társaság működésének közel száz évét írta meg annak minden főbb vonatkozásával, így a Pius Gimnázium történetének az elemzésébe nem bocsátkozhatott bele túl mélyen.³

¹ PONESZ Aranka: *Pécs város középiskoláinak népessége 1900-tól 1935-ig*. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, Pécs, 1936.

² KERLING János SJ: *Piusi emlékeim 1912–1948*. In: Arany–Ezüst, 1993, 2. évf. 2. szám, melléklet, 1–19. o.

³ PETRUCH Antal SJ: *Száz év a magyar jezsuiták múltjából (1853–1950). Az önálló magyar rendtartomány (1909–1950)*. Korda Kiadó, Kecskemét, 1994, 53–87. o.

1991-ben jelent meg az első és eddig egyetlen önálló kötet, amelyet a gimnázium történetének szenteltek, Hegedűs László *A „Pius” című, Kollégium a Mecsek alján* alcímű könyve.⁴ Ezt azonban nem lehet igazi monográfiának nevezni. Egyrészt terjedelme pusztán 57 oldal. Másrészt a szerző leginkább Kerling memoárja és Petruch történeti munkája alapján állította össze saját könyvét helyenként kiegészítve egyéb adatokkal, vagyis kevés önálló kutatómunka áll e könyv mögött.

Bánkuti Gábor 2002-ben írt *A pécsi Jézus Társasági Pius Kollégium államosítása* című szakdolgozatában nagy alaposággal írta meg az iskola végnapjainak történetét.⁵ A szakdolgozat legfontosabb tudományos eredményeit *A pécsi Pius Kollégium államosítása* című tanulmányában publikálta is.⁶ Bánkuti továbbá kiválóan összefoglalva az eddigi kutatási eredményeket egy tanulmányban röviden ismertette az iskola történetét *A pécsi Jézus Társasági Pius Kollégium története* címmel.⁷ 2012-ben pedig a Pius Gimnázium alapításának centenáriuma alkalmából a jubiláló gimnáziumról egy összefoglaló jellegű tanulmányt közölt.⁸

2005-ben Tengely Adrienn *Elfeledett forrás a forradalmak korából. A pécsi Jézus-társasági Pius Kollégium Vallásosság és Műveltség s Szebb Jövő című füzet sorozata 1918–19-ben* címmel tanulmányt szentelt a pécsi jezsuita kollégium által kiadott füzeteknek, amelyek által a pécsi jezsuiták egy ideológiai harcoktól terhes korszakban igyekeztek kifejezni világnézeti álláspontjukat.⁹

2015-ben Pásztor Andrea *A pécsi Pius Kollégium kertjének története* című tanulmányában a gimnázium botanikus kertje és az abban található sportkomplexum kialakításának történetét írta meg.¹⁰

Ezen kívül számos rövidebb cikk és visszaemlékezés jelent meg az iskoláról különböző sajtótermékekben. Látható tehát, hogy mindaddig

⁴ HEGEDŰS László: *A „Pius”. Kollégium a Mecsek alján*. K. n., Pécs, 1991.

⁵ BÁNKUTI Gábor: *A pécsi Jézus Társasági Pius Kollégium államosítása. Szakdolgozat*. PTE BTK, Pécs, 2002.

⁶ BÁNKUTI Gábor: *A pécsi Pius Kollégium államosítása*. In: Horváth István – Kikindai András (szerk.): *Emlékkötet Zichy Gyula tiszteletére. Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány – Pécsi Püspökség*, Budapest – Pécs, 2007, 165–179. o.

⁷ BÁNKUTI Gábor: *A pécsi Jézus Társasági Pius Kollégium története*. <https://jezsuita.hu/a-pecsi-jezus-tarsasagi-pius-kollegium-tortenete/> Letöltés ideje: 2021. augusztus 1.

⁸ BÁNKUTI Gábor: *A pécsi Jézus Társasági Pius-Alapítványi Katolikus Főgimnázium és Internátus története*. In: *Pécsi Szemle*, 2012, 15. évf., 4. szám. 74–81. o.

⁹ TENGYELY Adrienn: *Elfeledett forrás a forradalmak korából. A pécsi Jézus-társasági Pius Kollégium Vallásosság és Műveltség s Szebb Jövő című füzet sorozata 1918–19-ben*. In: *Pécsi Szemle*, 2005, 8. évf., 4. szám. 93–99. o.

¹⁰ PÁSZTOR Andrea: *A pécsi Pius Kollégium kertjének története*. In: Gál Éva (szerk.): *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 53. Janus Pannonius Múzeum*, Pécs, 2015, 231–243. o.

viszonylag kevés tudományos igényvel megírt tanulmány készült a gimnázium történetéről, s a Pius Gimnáziumról szóló tudományos monográfia megírása ezidáig várat magára.

4. A kutatás forrásai és módszerei

A Pius Gimnázium története még sok vonatkozásában nem kellően feltárt terület. Számos olyan, eddig nem vagy csupán kevéssé vizsgált elsődleges forrás áll rendelkezésre, amelyek vizsgálatba vételével új megállapításokat tehetünk az iskola történetére vonatkozóan. A legfontosabb elsődleges források csoportok esetünkben a következők: 1. levéltári források; 2. iskolai kiadványok; 3. memoárok; 4. sajtóforrások.

4.1. Levéltári források

Három különböző levéltárban találhatunk a Pius Gimnázium történetére vonatkozó forrásokat. Az első a Pécsi Egyházmegyei Levéltár (PEL), hiszen a gimnáziumot gróf Zichy Gyula pécsi püspök alapította, s ennél fogva az intézmény szorosan kapcsolódott a Pécsi Egyházmegyéhez. A levéltár állományán belül három fond tartalmaz forrásokat a gimnáziumra vonatkozóan. Az egyik a Pius Gimnázium iratanyaga (PEL IV. 6.). Az iskolára vonatkozó források másik lelőhelye a Püspöki Hivatal fondjában (PEL I. 1.) található számadások és leltárak (Rationes et inventaria) állaga (PEL I. 1. e), amelyen belül külön egységet képeznek a Pius Gimnázium számadásai (74.). Ebben az irategyüttesben a gimnázium fenntartásával kapcsolatos pénzügyi, jogi stb. jellegű ügyek dokumentációja található. Az ugyancsak a Püspöki Hivatal fondjába sorolt ún. egyházkormányzati iratok állaga (PEL I. 1. a) a Püspöki Hivatal ügyvitele során keletkezett iratokat tartalmazza. Mivel a Pius Gimnáziumot szoros szálak fűzték az egyházmegyéhez, így a Püspöki Hivatal ügyvitelében gyakran előfordultak a Pius Gimnáziummal kapcsolatos ügyesetek.

A Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára (MNL BaML) szintén értékes forrásokat őriz a Pius Gimnázium történetére vonatkozóan, melyek két különböző helyen található. A tanintézetek iratait tartalmazó VIII. fondfőcsoporton belül a 61. fond tartalmazza a Pius Gimnázium iratait. Az egyházi szervezetek iratait magában foglaló XII. fondfőcsoport 6. fondja pedig a pécsi jezsuita rendház iratait tartalmazza.

A Pius Gimnáziumra vonatkozó levéltári források harmadik lelőhelye a budapesti Jezsuita Levéltár és Rendtörténeti Könyvtár (JTMRL). Az önálló magyar rendtartomány (1909–1950) iratait tartalmazó II. fondfőcsoport 4. fondcsoportja tartalmazza az egyes rendházak iratait. Ezen belül a 4. fondban található a pécsi rendház iratai, melyen belül külön állagot képeznek a)

rendházra vonatkozó iratok, b) a Pius Gimnázium iratai, c) a Pius Internátus iratai és d) az egyéb iratok.

4.2. *Iskolai kiadványok*

Rendkívüli forrásértékkel bírnak a Pius Gimnázium saját kiadványai. Megkülönböztetett figyelmet érdemelnek az iskolai évkönyvek, másnéven értesítők, melyekben évről évre feljegyezték és közreadták az iskola működésére vonatkozó legfontosabb adatokat.

Az iskola saját kiadványainak másik csoportját az iskolaújságok jelentik. Ezekbe túlnyomóan a diákok írtak az iskolai élet eseményeiről beszámoló publicisztikákat, ezért az iskolaújságok vizsgálatakor el kell különíteni a történeti forrásértékkel bíró írásokat azoktól, amelyek ilyen jellegű forrásértékkel nem rendelkeznek. A Pius Gimnázium több iskolaújsága közül az 1920 és 1943 között megjelent *Mecsek Alján* érdemel nagyobb figyelmet, amely tematikájában szorosabban kapcsolódott az iskolai élet eseményeihez, ezáltal jelentős forrásértékkel bír.

4.3. *Memoárok*

A Pius Gimnáziumra vonatkozó számos rövidebb és történeti forrásérték tekintetében igencsak változatos memoár közül kiemelkedik kettő. Az egyik Jablonkay Gábor SJ, az első igazgató visszaemlékezései a gimnázium élén töltött éveire (1912–1917), mely felbecsülhetetlen értékű forrás a gimnázium alapítására vonatkozóan.¹¹ A másik pedig Kerling János SJ fentebb már említett *Piusi emlékeim 1912–1948* című terjedelmes, nyomtatásban is megjelent memoárja.¹²

4.4. *Sajtóforrások*

A korabeli sajtó áttekintésével megállapításokat tehetünk arra vonatkozólag, hogy saját korában milyen kép élt a Pius Gimnáziumról a külső szemlélők körében. Mindenekelőtt a *Dunántúl* című pécsi napilap cikkeit érdemes vizsgálni, mivel a katolikus szellemiségű *Dunántúl* viszonylag sűrűn írt a szintén katolikus Pius Gimnázium életének eseményeiről. A *Dunántúl* mellett a többszemponútú megközelítés érdekében érdemes lehet megvizsgálni azt is, hogy miként nyilatkozott a Pius Gimnáziumról a „rivális” pécsi napilap, a szabadelvű *Pécsi Napló*.

¹¹ Jezsuita Levéltár és Rendtörténeti Könyvtár (a továbbiakban JTMRL) II. 4. 4. A pécsi rendház iratai. a. A rendház iratai. Initia Collegii Quinqueecclesiensis S. J.

¹² KERLING: *Piusi emlékeim*, i. m.

5. A kutatás módszerei

Jelen értekezés azt a feladatot igyekszik véghezvinni, hogy elkészítse a Pius Gimnázium teljes, 1912-től 1948-ig terjedő történetének tudományos igényű leírását. Ezen kutatómunka során a fent megfogalmazott kutatói kérdések orientáltak. Céлом, hogy elsősorban eddig nem publikált levéltári forrásokra támaszkodva rekonstruáljam a Pius Gimnázium teljes történetét. Emellett fokozottan támaszkodom az iskolai évkönyvekre, amelyek fontos adatokat szolgáltatnak az iskola életére vonatkozóan. Végül pedig a levéltári forrásokból és évkönyvekből nyert adatokat és tényeket igyekszem plasztikusabbá és élettelebbé tenni az iskolaújságok és egyéb sajtóforrások, illetve memoárok felhasználásával. E három forrásbázison (1. levéltári dokumentumok; 2. iskolai évkönyvek; 3. iskolaújságok és egyéb sajtóforrások, memoárok) nyugszik az értekezés, melyeket a történeti forráskritika módszerével igyekszem feltárni. A forrásokból nyert megállapításokat pedig összevetem és kiegészítem a Pius Gimnáziumra vonatkozó szakirodalom megállapításaival, így alkotva szintézist a korábbi és az új kutatási eredmények között. Értekezésem tehát egy alapvetően leíró jellegű történeti kutatás eredményeit közli, ám azt helyenként összehasonlító és elemző jellegű fejezetekkel is igyekeztem gazdagítani. Ilyen összehasonlításokat végeztem a korábbi (1773-ig működő) pécsi, a fiumei és a kalocsai jezsuita gimnáziumok vizsgálatával, amelyek során arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a jezsuita pedagógia évszázados hagyományai mennyiben éltek tovább a Pius Gimnáziumban.

A kutatás eredményeként a Pius Gimnázium történetét a következőképpen lehetne röviden összefoglalni.

6. A Pius Gimnázium történetének rövid összefoglalása

6.1. A gimnázium alapítása és működésének első évei

Gróf Zichy Gyula pécsi püspök (1905–1926), aki a kultúra elkötelezett mecénása volt, 1908. november 10-i püspöki körlevelében tudatta, hogy Pécssett internátust kíván alapítani, melyet X. Pius pápa iránti tiszteletből Pius Internátusnak nevez el, s melynek felállítására magánvagyonából 100 000 koronát áldoz. Az internátus vezetését a püspök a jezsuitákra kívánta bízni. Zichy Gyula kimondott célja volt, hogy a katolikus oktatásügy támogatásán keresztül a kereszténység pozícióit erősítse.¹³ A püspök fel is vette a kapcsolatot az osztrák–magyar jezsuita rendtartomány tartományfőnökével, aki azonban kitérő

¹³ Pécsi Egyházmegyei Levéltár (a továbbiakban PEL) I. 1. a. Egyházkormányzati iratok 4148/1908.

választ adott. Időközben a püspök ambíciói növekedtek: már nem csupán egy internátust és egy jezsuita rendházat, hanem gimnáziumot is kívánt alapítani.¹⁴

1909. szeptember 7-én az osztrák–magyar jezsuita rendtartomány kétéválásával létrejött az önálló magyar provincia, melynek első provinciálisa P. Bús Jakab SJ lett. 1910 tavaszán Zichy Gyula vele is közölte terveit. Bús továbbította a püspök kérését a Jézus Társaság általános rendfőnökének (generálisának) P. Franz Wernznek, aki támogatta azt.¹⁵

A gimnáziumnak, internátusnak és rendháznak helyet adó telket Zichy Gyula biztosította az egyházmegye ingatlanvagyonából. A különböző lehetséges telkek közül a csoronikai püspöki szőlő bizonyult a legalkalmasabbnak, mivel kellőképpen tágas, csendes és egészséges a levegője.¹⁶

1911-ben Zichy Gyula megállapodást kötött a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal a gimnázium megnyitására vonatkozóan. A minisztérium vállalta, hogy a gimnázium és internátus építését 550 000 koronával támogatja, továbbá meghatározott évi összeggel járul hozzá a gimnázium majdani működési költségeihez.¹⁷

A gimnázium alapításának folyamata tehát jól haladt. 1912 tavaszán azonban Franz Wernz generális visszalépett a pécsi gimnázium alapításában való részvételtől. Zichy Gyula azonban nem adta fel tervét: minden követ megmozgatott, hogy a generálist jobb belátásra bírja. Ez végül sikerült is: 1912. március 22-én Franz Wernz generális megadta az engedélyt arra, hogy a jezsuiták működtethetik a leendő pécsi gimnáziumot.¹⁸

A generális P. Jablonkay Gábort nevezte ki a rendház első rektorává és ő lett egyben a gimnázium első igazgatója. Jablonkay 1912 júniusában a püspökkel közösen hozzálatott a gimnázium megszervezésének munkájához. Az iskola ideiglenes épületül a József utca 19. szám alatt épülő bérházat jelölték ki.¹⁹

1912 szeptemberében megnyitotta kapuit a Pius Gimnázium. A Veni Sanctét (tanévnyitó szentmisét) szeptember 5-én tartották. Az első évfolyamon 51 diák kezdte meg tanulmányait, köztük 20 bentlakó.²⁰

¹⁴ PEL IV. 6. Acta foundationis, 1/fund. PETRUCH: *Száz év a magyar jezsuiták múltjából*, i. m., 54–55. o.

¹⁵ PEL IV. 6. Acta foundationis, 1/fund.; 2/fund.

¹⁶ PEL IV. 6. Acta foundationis, 1/fund.; 2/fund.

¹⁷ PEL IV. 6. Acta foundationis, 7/fund.

¹⁸ KERLING: *Piusi emlékeim*, i. m., 2. o. HEGEDŰS: *A „Pius”*, i. m., 6. o. PEL IV. 6. Acta fundationis, 4/fund.; 5/fund. PEL I. 1. e. 74. A Pius internátus számadásai, 1652/1912.

¹⁹ JTMRL II. 4. 4. A pécsi rendház iratai. a. A rendház iratai. Initia Collegii Quinqueecclesiensis S. J.

²⁰ *A Jézus-társasága vezetése alatt álló pécsi Pius-alapítványi kath. főgimnázium értesítője az 1912–1913-iki iskolai évről*. Pécs, 1913 (a továbbiakban *Értesítő*), 3–4. o.

A végleges iskolaépület megtervezésére Pilch Andor kapott megbízást. Pilch korának jelentős építészje volt: Pécs városképét máig meghatározzák az általa tervezett épületek. Többszöri módosítás után 1913 tavaszára készült el a végleges terv és a költségvetés: az építkezés várható költségei meghaladták a 2,5 millió koronát. Hogy a kiadásokat mérsékeljék, úgy döntöttek, hogy nem építik fel az egész épületkomplexumot egyszerre, hanem csak bizonyos részeket.²¹

A kivitelezési munkálatok 1913 júniusában kezdődtek, és a számos hátráltató tényező ellenére 1914 nyarára megépült a gimnáziumnak otthont adó keleti szárny, a rendházat befogadó nyugati szárny fele, és a kettő mögött található, U-alakú internátusi épületrész. Az épület technikai, infrastrukturális felszereltsége a maga korában párhátosan magas színvonalú volt. 1914 szeptemberében már az új épületben kezdődhetett meg a tanítás.²²

1914 nyarán azonban kitört az első világháború, s a hadsereg bejelentette igényét az épületre, ahol katonai kórházat kívántak berendezni. 1914 novemberében született megállapodás arról, hogy a hadsereg a gimnázium 32 helyiségében kórházat rendez be. A tanítás egy elkülönített épületrészben folyt. 1914. december elején rendezkedett be a katonai kórház, s 1915 nyaráig működött az épületben. A kórház kiköltözése után az épület teljes renoválásra szorult, ezért csak 1915. december 22-én tartották meg az ünnepélyes felavatást és a házszentelést.²³

A háborús évek nehézségei azonban nem csökkentették az iskolai munka magas színvonalát. 1916-ban szervezte meg Jablonkay Gábor a gimnázium Pázmány Önképzőkörét, amely a tanulók magasszintű tudományos és irodalmi tevékenységének fóruma lett. 1914-ben pedig megalakult a gimnázium Mária Kongregációja.²⁴

Jablonkay a gimnáziumalapítás és az intézményszervezés nehézségeibe belefáradva 1916-ban felmentését kérte a gimnázium igazgatói és a rendház rektori tisztségéből, melyet a generális 1917-ben fogadott el.²⁵ Utóda rektorként és gimnáziumigazgatóként P. Riegl Sándor SJ lett, aki 1922-ig töltötte be ezeket a tisztségeket.

²¹ JTMRL II. 4. 4. A pécsi rendház iratai. a. A rendház iratai. Initia Collegii Quinqueecclesiensis S. J.

²² JTMRL II. 4. 4. A pécsi rendház iratai. a. A rendház iratai. Initia Collegii Quinqueecclesiensis S. J.

²³ *Értesítő 1915–1916*, 3–7. o. JTMRL II. 4. 4. A pécsi rendház iratai. a. A rendház iratai. Initia Collegii Quinqueecclesiensis S. J.

²⁴ *Értesítő 1914–1915*, 38. o. *Értesítő 1916–1917*, 10. o.

²⁵ KERLING: *Piusi emlékeim*, i. m., 12–13.; 17. o. PETRUCH: *Száz év a magyar jezsuiták múltjából*, i. m., 71–73. o.

Az ő igazgatóságának az idejére esett Pécs szerb megszállása (1918. november 14–1921. augusztus 22.). A rendkívül rossz anyagi helyzet mellett a legnagyobb nehézséget ekkoriban az okozta, hogy a demarkációs vonal elválasztotta a pécsi jezsuitákat a rendi előjáróságtól és a diákok egy részét szüleitől. Sokan nem kis kockázatot vállalva regénybe illően kalandos szökéssel próbáltak átjutni a vonalon.²⁶

Azonban a pécsi jezsuitáknak a megszállás okozta nehéz helyzetükben is gondjuk volt arra, hogy a forradalmak idején az eszmék zűrzavarának ebben a sajátos korszakában orientálják a keresztény olvasóközönséget. E célból 1918–1919 folyamán két füzet sorozatot is megjelentettek *Vallásosság és Műveltség* illetve *Szebb Jövő* címmel. Mindkét sorozat az akkoriban legaktuálisabb kérdésekkel foglalkozott (szocializmus, kommunizmus, egyház és állam viszonya stb.), és ezekre igyekezett megadni a keresztény választ.²⁷

A szerb megszállás minden negatívuma ellenére pozitív eseményekkel is találkozhatunk a gimnázium történetének ebben a korszakában. Ezek közé tartozik a Pius később híressé vált fűvészenekarának alapítása és első sikerei.²⁸ További pozitív esemény a Pius második Mária Kongregációjának megalakulása 1919-ben. A gimnázium Mária Kongregációjának tagsága ugyanis olyan nagy lett, hogy ebben az évben az alsó osztályosok számára egy külön kongregációt hoztak létre.²⁹ Ugyanebben az évben jött létre a Pázmány Bölcselőkör, amelynek keretében a VIII. osztályosok mélyíthették el tudásukat a filozófia, etika, eszmetörténet és társadalomtudomány terén.³⁰

Azonban a legjelentősebb esemény, amely a szerb megszállás éve alatt történt, az első érettségi vizsga a gimnáziumban 1920 május–júniusában. Az 1919–1920. tanév jelentős korszakhatár a Pius Gimnázium történetében: ebben a tanévben nyílt meg a VIII. osztály. A tanulmányait 1912-ben megkezdő első évfolyam ekkor jutott el az érettségig. Az 1919–1920. tanév és az első érettségi tehát a gimnázium alapításának és az intézményszervezés éveinek lezárultát jelenti. Az 1920. június 11-i tanévzárón az alapító Zichy Gyula püspök az immár kiteljesedett intézményt Jézus Szívének pártfogásába ajánlotta.³¹ Ez a szimbolikus esemény lezárt egy korszakot a gimnázium történetében, és megnyitott egy újat.

6.2. A virágzás és gyarapodás évtizedei: az 1920–1930-as évek

²⁶ *Mecsek Alján*, 1922, 3. évf., 4. sz., 3–8. o.

²⁷ TENGELY: *Elfeledeett forrás a forradalmak korából*, i. m.

²⁸ *Értesítő 1918–1919*, 7–8. o.

²⁹ *Értesítő 1919–1920*, 8. o.

³⁰ *Értesítő 1919–1920*, 5–6. o.

³¹ *Értesítő 1919–1920*, 10. o. *Mecsek Alján*, 1920, 1. évf., 1. sz., 6–7. o.

1921. augusztus 22-én Pécs városa felszabadult a szerb megszállás alól. Ezzel kezdetét vette a Pius Gimnázium virágzásának és gyarapodásának korszaka. Megmutatkozott ez egyebek mellett a beíratások számában. Az érdeklődés annyira megnövekedett az iskola iránt, hogy az I. osztályt 1920-ban párhuzamosítani kellett (I. A és I. B osztály), majd felmenő rendszerben az összes alsó osztály (I–IV.) párhuzamos lett. Érdekes módon a pécsi lakosság ezekben az években „fedezte fel” a Pius Gimnáziumot. Ugyanis a Piusban az 1910-es években a pécsi tanulók kisebbségben voltak az egyéb törvényhatóságokból érkező tanulókkal szemben. Elsősorban Baranya és Tolna vármegyék-ből érkeztek sokan, de a gimnázium vonzáskörzete távolabbra is kiterjedt. Ezt az tette lehetővé, hogy az iskola bentlakásos intézettel, internátussal is rendelkezett, ahol a távolabbi vidékekről érkezők szállást és ellátást nyerhettek. A pécsi diákok száma az 1920-as évek elején nőtt meg, ám ekkor is csupán relatív többségbe kerültek az egyéb törvényhatóságokból érkezőkhöz képest.³²

A pécsi jezsuita gimnázium volt a város leghomogénebben katolikus iskolája: szinte valamennyi tanulója római katolikus volt. Ez a homogenitás annak ellenére jellemezte a Piust, hogy a gimnázium felekezeti hovatartozásra való tekintet nélkül vett fel tanulókat. A tanulók társadalmi összetétele nem kevésbé érdekes. Elmondható, hogy míg a másik pécsi fiúgimnázium, a ciszterci gimnázium jellemzően a középrétegek, a pécsi polgárság iskoláztatási színtere volt, addig a Pius Gimnázium tanulói sokszor a legmagasabb és legalacsonyabb társadalmi rétegekből kerültek ki. A magas színvonalú oktatást és nevelést nyújtó, rendkívül jól felszerelt, modern, minden igényt kielégítő gimnáziumban és internátusban ugyanis szívesen taníttatta gyermekeit a magyar arisztokrácia. Az alacsonyabb társadalmi rétegekből származók számára az iskolavezetés és magánszemélyek ösztöndíjakkal, kedvezményekkel igyekeztek lehetővé tenni a tanulást.³³

A nevelés speciális színtere volt a bentlakásos intézet, az internátus. Az internátusi növendékek egyenruhát viseltek, s életkor szerint három, később négy ún. szakaszba voltak osztva. Minden szakasznak külön hálóterme és tanterme volt. Egy-egy szakasz vezetésével egy jezsuita rendtag, ún. magiszter volt megbízva, aki minden idejét a szakaszával töltötte: ő szervezte a szakasz programjait és felügyelt a kötelező tanulóidők (studiumok) alatt. A bentlakók szigorú napirendjében egymást váltották a studiumok és az ún. rekreációk. Ez utóbbiak a szakasz közös tevékenységei voltak, amelyek a felfrissülést, pihenést szolgálták. A bentlakók csak a karácsonyi, húsvéti és nyári vakáció idejére utazhattak haza. Egyébként havonta egyszer kaptak kimenőt kizárólag szülők vagy közeli rokonok felügyelete alatt. A kimenő feltétele volt a jó magaviselet

³² PONESZ: *Pécs város középiskoláinak népessége 1900-tól 1935-ig*, i. m.

³³ PONESZ: *Pécs város középiskoláinak népessége 1900-tól 1935-ig*, i. m.

és szorgalom. Az internátusban tartásdíjat kellett fizetni, ez fedezte a bentlakók ellátását.³⁴

Katolikus gimnázium lévén a Piusban fontos szerepet szántak a vallásos nevelésnek. Am nem volt cél, hogy a diákokat túl sok vallásos gyakorlatnak tegyék ki, hanem hogy ezek a gyakorlatok belső igénnyé váljanak. Éppen ezért csupán annyi vallásos gyakorlatot követeltek meg, amennyi bármely katolikustól méltán elvárható: napi többszöri rövid ima, napi szentmisehallgatás, havonkénti szentgyónás és szentáldozás, évenkénti lelki gyakorlat. A vallásos nevelés fontos eszköze volt a Mária Kongregáció.³⁵

A jezsuita pedagógiának fontos eleme volt az önképzés: már a *Ratio studiorum* is rendelkezett a diákok önképzését szolgáló ún. akadémiák létrehozásáról. Az akadémiák 300 évvel később a pécsi Pius Gimnáziumban is jelen voltak: így nevezték az alsó osztályosok önképzőköreit, amelyekben elsősorban a latin nyelvet gyakorolták. Az akadémiák tagjai nyilvános előadásokon, ún. díszakadémiákon számoltak be tudásukról. A felső osztályosok önképzésének a Pázmány Önképzőkör, a nyolcadikosokénak pedig a Pázmány Bölcselőkör biztosította a kereteit. A gimnázium emellett számos különféle fakultatív képzési lehetőséget nyújtott (botanikus kör, csillagász kör, rajz kör, repülőgép-modellező kör stb., illetve számos választható tantárgy).

A magasszintű oktatást szolgálták a gimnázium tudományos gyűjteményei: a könyvtárak és a szertárak. A Piusban két könyvtár működött: egy tanári és egy diákkönyvtár. Mindkettő igen nagyszámú könyvvel rendelkezett és folyamatosan gyarapodott. Ami a szertárakat illeti, csupán szerénységből lehet őket „szertáraknak” nevezni, ugyanis gyűjteményük múzeumokéval vetekedett.

Az intellektuális képzés mellett a művészeti nevelés is hangsúlyos volt a Pius Gimnáziumban. Különösen a zenei élet volt pezsgő. A fúvószenekar mellett a gimnáziumnak énekkara és vegyeszenekara is volt. Széleskörű lehetőség nyílt a fakultatív zenetanulásra. Hosszú éveken keresztül volt a gimnázium zenetanára az elismert zeneszerző, Horváth Mihály. A 20-as években a fúvószenekar tovább öregbítette hírnevét. Gyakran lépett fel iskolai, egyházi és városi ünnepségeken. Ezenkívül 1925-ben sikerrel szerepelt Budapesten egy országos zenei versenyen. Ugyanebben az évben pedig Olaszországban is sikerrel koncertezett, többek között XI. Pius pápa előtt. Sajátosan jezsuita pedagógiai eszköz az iskolai színjátás, mely a Pius Gimnáziumban is jelen volt. A gimnázium rendelkezett színelőadások tartására alkalmas díszteremmel.³⁶

³⁴ *Értesítő 1914–1915*, 3–30. o. Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára, XII. 9. A pécsi jezsuita rendház iratai, Directorium.

³⁵ *Értesítő 1914–1915*, 9–14. o.

³⁶ KERLING: *Piusi emlékeim*, i. m., 2–4.; 7–9. o.

A sportélet is igen intenzív volt a Pius Gimnáziumban. Ehhez minden feltétel adott volt: az épületben korszerű tornatermet rendeztek be, és itt létesült Pécs első és sokáig egyetlen fedett uszodája. A harmincas évek második felében pedig egy sportkomplexumot alakítottak ki a gimnázium épülete mögötti területen, amely egy lelátóval ellátott futball- és atlétikapályát, sí- és szánkópályát, céllövőteret és tenispályákat foglalt magában. Ezek a létesítmények egyedülállóvá tették a Piust sportolási lehetőségek tekintetében.³⁷ A testi nevelés részét képezte az egészségvédelem is, amelyre a Piusban nagy hangsúlyt fektettek. A gimnáziumban iskolaorvosi szolgálat is működött.³⁸

1926-ban a gimnázium alapítóját és fenntartóját, Zichy Gyula püspököt a pápa kalocsai érsekké nevezte ki. A Pius Gimnázium fenntartója a továbbiakban a magyar jezsuita rendtartomány lett.³⁹

Az 1920-as, 1930-as évtized is a nagy építkezések, nagyszabású infrastrukturális fejlesztések időszaka a gimnázium történetében. Az 1920-as évek elején megnövekedett az érdeklődés a Pius Gimnázium iránt. Az egyre több tanuló miatt szűkös lett az épület, ezért 1926–1927-ben felépítették a hiányzó nyugati szárny felét. 1927-ben pedig megkezdték a gimnáziumhoz tartozó templom építését. Erre égető szükség volt, hogy a diákság méltó istentiszteleti helyhez jusson, illetve hogy a jezsuiták bekapcsolódhassanak a pasztorációba. Az alapkövetételre 1927. október 2-án került sor. A Fábíán Gáspár tervei alapján épülő templomot 1930. június 9-én, pünkösdhétfőn szentelték fel Jézus Szíve tiszteletére.⁴⁰

1933-ban az új igazgató Tüll Alajos SJ lett, aki nagy ambíciókkal vette át az intézmény vezetését. Előbb a húszéves használatban megkopott épületet újjátarta fel, majd hozzálátott, hogy megvalósítsa nagyszabású tervét: a gimnázium mögötti területen sportkomplexumot és botanikus kertet kívánt létrehozni. Megépült egy lelátóval rendelkező futball- és atlétikapálya, tenispályák, sí- és szánkópálya, illetve céllövőtér, a szabadon maradt területen pedig tudományos és oktatási célokat szolgáló botanikus kertet telepítettek.⁴¹

A Pius Gimnázium 1937 pünkösdjén ünnepelte fennállásának 25. évfordulóját. A nagyszabású ünnep egyben a „Tüll-korszak” látványos fejlesztéseinek, eredményeinek demonstratív seregszemléje is volt.⁴²

³⁷ PETRUCH: *Száz év a magyar jezsuiták múltjából*, i. m., 80–82. o.

³⁸ *Értesítő 1940–1941*, 39–49. o.

³⁹ PEL I.1.a. Egyházkormányzati iratok, 1068/1926.

⁴⁰ KERLING: *Pius emlékeim*, i. m., 10–11. o. PETRUCH: *Száz év a magyar jezsuiták múltjából*, i. m., 76–80. o.

⁴¹ KERLING: *Pius emlékeim*, i. m., 11–12. o. PETRUCH: *Száz év a magyar jezsuiták múltjából*, i. m., 80–81. o.

⁴² *Mecsek Alján*, 1938, 19. évf., 27. sz., 1–10. o. KERLING: *Pius emlékeim*, i. m., 13–15. o. PETRUCH: *Száz év a magyar jezsuiták múltjából*, i. m., 81–82. o.

6.3. A második világháború és az államosítás

A második világháború kitörése megakasztotta azt a lendületes fejlődést, amely a Pius Gimnáziumot a 20-as, 30-as években jellemezte. A gazdasági nehézségek megakadályozták a megkezdett fejlesztések befejezését. A honvédség többször igénybe vette az iskolaépületet katonák beszállásolására. A légtalmai gyakorlatok és közmunkák pedig a tanulóifjúságtól is mind több áldozatot követeltek. Neheztették a mindennapi iskolai munkát a gyakori légi-riadók. Magyarország német megszállásakor a német katonaság altisztképző iskolát rendezett be a gimnázium épületében. A tanítás egyre mostohább körülmények között folyt, végül 1944. október 27-től 1945. január 10-ig teljesen szünetelt. A németek távozása után a szovjetek foglalták el az épületet 1944. december 7-én, ahol katonai kórházat rendeztek be. Tőlük a bolgárok vették át az épületet, majd újra a szovjeteké lett. Végül csak 1946-ban foglalhatta vissza az iskola az épület egészét. Siralmas állapotok uralkodtak ekkor benne. A katonaság által igénybe vett helyiségek teljesen leamortizálódtak, sok minden vált fosztogatás áldozatává, s a botanikus kertben is nagy károk keletkeztek.⁴³

A Pius Gimnázium a háború után egy rövid utóvirágzást ért meg. Kémény munkával helyreállították az épületet és a kertet. 1946 őszén új intézményként megnyílt a Piusban az általános iskola. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány ugyanis létrehozta a nyolcosztályos általános iskolát, mely az elemi iskola és a polgári iskola évfolyamait, illetve a gimnázium alsó évfolyamait egyesítette magában. Ezáltal a gimnáziumok négyosztályossá váltak. A Pius Gimnázium, ha meg akarta tartani a gimnázium alsó négy osztályát is, meg kellett, hogy szervezze az általános iskolai oktatást. Így, bár a Pius Általános Iskola megnyitása kényszerből intézkedés volt, nagy lehetőségekkel kecsegtető távlatokat nyitott meg a nevelésben, mert létrejött egy olyan sajátos iskola, amelyben a tanulók 6 éves koruktól 18 éves korukig ugyanazon intézmény falai között tanulhatnak, nevelkedhetnek.⁴⁴

A Pius utolsó virágkora azonban rövid volt. Az iskolák államosításáról szóló 1948. évi XXXIII. törvény cikk értelmében a jezsuiták pécsi Pius Gimnáziumát is állami tulajdonba vették. 1948. június 15-én tartották a Piusban az utolsó Te Deumot (tanévzáró hálaadó szentmisét).⁴⁵ Az iskola 1948 szeptemberétől állami Janus Pannonius Gimnázium néven folytatta működését új vezetéssel és nagyrészt új tanári karral. A megváltozott körülmények között a gimnázium természetesen nem folytatta a jezsuita nevelési hagyományokat,

⁴³ *Értesítő 1944–1945*, 1–2. o. *Értesítő 1945–1946*, 2–3. o. KERLING: *Pius emlékeim*, i. m., 17–18. o. PETRUCH: *Száz év a magyar jezsuiták múltjából*, i. m., 82–84. o.

⁴⁴ *Értesítő 1946–1947*, 2. o.

⁴⁵ *Értesítő 1947–1948*, 8. o.

így az államosítás a Pius Gimnázium 36 évi működés utáni *de facto* megszűnését jelentette. A templom és a rendház továbbra is a jezsuiták kezelésében maradt, akik egy ideig még folytathatták lelkipásztori munkájukat. A jezsuiták pécsi jelenlétének végül a szerzetesek elhurcolása vetett véget 1950. június 9-ről 10-re virradó éjszaka.⁴⁶ Ugyanabban az évben az épületet a Pécsi Pedagógiai Főiskola vette át, s annak jogutódjai használják mind a mai napig. A Janus Pannonius Gimnázium a Mária utcába költözött. A templom a Pécsi Egyházmegye kezelésébe került, és plébániatemplomként működik.

7. Összegzés

Értekezésemben nagyrészt még fel nem tárt elsődleges forrásokra támaszkodva igyekeztem bemutatni a Pius Gimnázium teljes történetét annak alapításától államosításáig. Ezen munka során a fent megfogalmazott kutatói kérdések vezettek, amelyek mentén a következőképpen foglalhatnánk össze az iskola történetét, s az értekezés főbb tapasztalatait.

A gimnázium története 1908-ban veszi kezdetét, amikor Zichy Gyula pécsi püspök magánvagyonából 100 000 koronát felajánlva megvetette a majdani iskola alapjait. Zichy Gyula elkötelezett volt a kultúra és a nevelésügy iránt, s ezen célokat jelentős anyagi eszközökkel is támogatta. Ugyanakkor a nevelés Zichy püspök számára mindenekelőtt katolikus nevelést jelentett, s a püspök tulajdonképpen a katolicizmus pozícióit igyekezett erősíteni egy egyre inkább elvallástalanodó korban. Ez természetesen mit sem von le áldozatos munkájának értékéből, amelyet a Pius Gimnáziumért végzett.

A működését 1912-ben megkezdő gimnázium vezetésével az alapító püspök a nevelés terén évszázados hagyományokkal rendelkező Jézus Társaságát bízta meg, aminek köszönhetően a jezsuiták 1773 után újra visszatértek Pécs városába. Az 1910-es évtized az iskola alapításának és megszervezésének mozgalmas periódusa volt. Ekkor épült meg a monumentális iskolaépület, ekkor szerveződött meg az intézmény, ekkor dolgozták ki az internátus szabályrendszerét, s ekkor álltak fel az önképzés és a vallási élet intézményi keretei stb.

Épp az intézményszervezés kritikus szakaszában szakadt rá a frissen megalapított gimnáziumra az első világháború és az azt követő szerb megszállás. Láttuk, hogy a Pius Gimnázium a nyilvánvaló nehézségek ellenére sértetlenül vészelte át ezt a nehéz időszakot. Erre a megpróbáltatásokkal teli időszakra esett az első érettségi a Pius Gimnáziumban (1920), amely fontos határköv az intézmény történetében, mely jelzi annak kiteljesedését.

⁴⁶ BÁNKUTI: *A pécsi Pius Kollégium államosítása*, i. m.

A szerb megszállás alól felszabadulva az 1920-as évtized első felében az iskola ismertsége és népszerűsége megnőtt, amely a beiratkozások megnövekedett számában fejeződött ki. Ennek következtében az iskolaépület bővítése szükségessé vált: 1926–1927-ben felépült a nyugati szárny egy szakasza. Az építkezés következő fázisában 1927 és 1930 között elkészült az intézet temploma. Az 1930-as évtized további nagyszabású fejlesztéseket hozott magával. Az intézet vezetését 1933-ban átvevő Tüll Alajos SJ nagy projektek megvalósításába kezdett. Felújította, korszerűsítette az épületet, azt követően pedig a gimnázium telkén sportkomplexumot és botanikus kertet hozott létre. Ezen fejlesztéseknek köszönhetően a Pius Gimnázium olyan kiváló infrastrukturális felszereltségnek örvendett, amely kivételessé tette a hazai középiskolák között.

A második világháború éveiben egyre gyakoribbá váltak a katonai be-
szállások a gimnázium épületében, illetve a tanulók légmentesítési szolgálatra való rendelése. Az egyre rosszabb gazdasági helyzetben a megkezdett építkezések, fejlesztések félben maradtak. Mindez egyre inkább ellehetetlenítette az iskolai munkát, amely 1944–1945 fordulóján a front átvonulása miatt néhány hónapig szünetelt is.

1945-tel egy ellentmondásos kor köszöntött Magyarországra és a Pius Gimnáziumra is. A német megszállás alóli felszabadulás egy demokratikusabb, szociálisan igazságosabb kor ígéretét hozta magával, ugyanakkor a szovjet megszállás eleve törékennyé és bizonytalaná tette ezt a demokratikus átmenetet, és egyre inkább egy jövőbeli kommunista diktatúra rémképe fenyegetett. A politikai hangulat az egyházak, a szerzetesrendek és az egyházi iskolák szempontjából egyre kedvezőtlenebb lett. 1948 júniusában államosították az egyházi iskolákat. A Pius Gimnázium és a hozzá tartozó internátus állami kezelésbe kerülve nem folytatta a jezsuita pedagógiai hagyományokat, ezért a Pius Gimnázium története 1948-cal lezártnak tekinthető.

Harminchat évi működése alatt a Pius Gimnáziumban igen magas színvonalú oktató-nevelő munka folyt, amely alapvetően keresztény erkölcsi értékeken állott, fő céljának tekintette a vallásos nevelést, s őrizte a jezsuita pedagógia hagyományait. A 17–18. századi jezsuita gimnáziumok számos pedagógiai sajátossága élt tovább a Pius Gimnáziumban. A legsajátosabb nevelési szintérnek a bentlakásos nevelőintézet, az internátus számított, amelynek szigorúan szabályozott belső világában az intézményi totalitás jelei is megmutakoztak. A Pius Gimnázium a kötelező tantárgyakon kívül az önképző és szabadidős tevékenységeknek igen széles tárházát biztosította: a termékeny önképzőkörök, az élénk zenei élet, az iskolai színjátszás, a cserkészlet stb. mind ezt igazolják. Az iskola emellett kimagasló infrastrukturális lehetőségeket nyújtott a sportoláshoz.

A Pius Gimnázium mind felszereltségét tekintve, mind az általa folytatott oktató-nevelő munka tekintetében rendkívül színvonalas oktatási intézmény volt, s az egész magyar nevelésügy vesztesége, hogy ez a kiváló oktatási intézmény nem folytathatta tovább kultúráközvetítő munkáját. Ezt a veszteséget némileg enyhíti, hogy a Pécsi Tudományegyetem jogelődjei megörökölték a Pius Gimnázium infrastruktúráját, így a Zichy Gyula és a jezsuita rend által létrehozott egykori kulturális intézmény – bár megváltozott formában – ma is a magyar művelődés ügyét szolgálja.

A tézisekhez felhasznált források és szakirodalom

A Jézus-társasága vezetése alatt álló pécsi Pius-alapítványi kath. főgimnázium értesítője az 1912–1913-iki iskolai évről. Pécs, 1913. Illetve a további évfolyamok 1948-ig.

BÁNKUTI Gábor: *A pécsi Jézus Társasági Pius-Alapítványi Katolikus Főgimnázium és Internátus története.* In: Pécsi Szemle, 2012, 15. évf., 4. szám. 74–81. o.

BÁNKUTI Gábor: *A pécsi Jézus Társasági Pius Kollégium államosítása. Szakdolgozat.* PTE BTK, Pécs, 2002.

BÁNKUTI Gábor: *A pécsi Jézus Társasági Pius Kollégium története.* <https://jezsuita.hu/a-pecsi-jezus-tarsasagi-pius-kollegium-tortenete/> Letöltés ideje: 2021. augusztus 1.

BÁNKUTI Gábor: *A pécsi Pius Kollégium államosítása.* In: Horváth István – Kikindai András (szerk.): Emlékkötet Zichy Gyula tiszteletére. Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány – Pécsi Püspökség, Budapest – Pécs, 2007, 165–179. o.

HEGEDŰS László: *A „Pius”. Kollégium a Mecsek alján.* K. n., Pécs, 1991.

Jezsuita Levéltár és Rendtörténeti Könyvtár. II. 4. 4. A pécsi rendház iratai.

KERLING János SJ: *Piusi emlékeim 1912–1948.* In: Arany–Ezüst, 1993, 2. évf. 2. szám, melléklet, 1–19. o.

Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára. VIII. 61. A jezsuita rend Pius Gimnáziumának és Internátusának iratai.

Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára. XII. 6. A jezsuita rend pécsi rendháza iratai.

Mecsek Alján. A pécsi Pius Gimnázium lapja: 24 évfolyam, 1920–1943.

PÁSZTOR Andrea: *A pécsi Pius Kollégium kertjének története*. In: Gál Éva (szerk.): *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 53*. Janus Pannonius Múzeum, Pécs, 2015, 231–243. o.

Pécsi Egyházmegyei Levéltár. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok.

Pécsi Egyházmegyei Levéltár. I. 1. e. Számadások és leltárak (Rationes et inventaria). 74. A Pius Gimnázium számadásai.

Pécsi Egyházmegyei Levéltár. IV. 6. A pécsi Pius Gimnázium iratai.

PETRUCH Antal SJ: *Száz év a magyar jezsuiták múltjából (1853–1950). Az önálló magyar rendtartomány (1909–1950)*. Korda Kiadó, Kecskemét, 1994.

PONESZ Aranka: *Pécs város középiskoláinak népessége 1900-tól 1935-ig. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, Pécs, 1936.*

TENGELY Adrienn: *Elfeledett forrás a forradalmak korából. A pécsi Jézus-társasági Pius Kollégium Vallásosság és Műveltség s Szebb Jövő című füzet sorozata 1918–19-ben*. In: Pécsi Szemle, 2005, 8. évf., 4. szám. 93–99. o.

A szerzőnek a témában megjelent tanulmányai

SOMODI Imre: *A Jézus Társasági pécsi Pius Kollégium alapítása és működésének első éve (1912–1920)*. Diplomamunka. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Pécs, 2008.

SOMODI Imre: *A pécsi jezsuita Pius Kollégium*. In: *Távlatok*, 2009, 19. évf., 85. szám, 91–96. o.

SOMODI Imre: *A pécsi Jézus Társasági Pius Kollégium alapítása*. In: Egyháztörténeti Szemle, 2010, 11. évf., 1. szám, 66–87. o.

SOMODI Imre: *Gróf Zichy Gyula és a Pius Kollégium alapítása*. In: Andl Helga – Dominek Dalma Lilla – Molnár-Kovács Zsófia (szerk.): Iskola a társadalmi térben és időben 2009. PTE BTK „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs, 2010, 34–37. o.

SOMODI Imre: *Mindennapok a pécsi jezsuita Pius Gimnáziumban és Internátusban az 1910-es években*. In: Egyháztörténeti Szemle, 2012, 13. évf., 1. szám, 55–66. o.

SOMODI Imre: *A pécsi jezsuita Pius Internátus intézményi totalitásáról*. In: Benedek Dániel – Vadász Viola (szerk.): Perspektívák a neveléstudományban. Válogatás a Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola kutatóinak írásaiból 2011. PTE BTK „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola – Virágmandula Kft., Pécs, 2012, 177–185. o.

SOMODI Imre: *Az első világháború és a szerb megszállás hatása a pécsi jezsuita Pius Gimnáziumra*. In: Erdődy Gábor (főszerk.): Mából a tegnapról. Képek Magyarország 19. és 20. századi történelméből. ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program, Budapest, 2012, 90–110. o.

SOMODI Imre: *Szabadidő, játék, sport a Pius Gimnáziumban*. In: Pécsi Szemle, 2012, 15. évf., 4. szám, 82–85. o.

SOMODI Imre: *A Jézus Társasági pécsi Pius Kollégium alapítása és működésének első éve (1912–1920)*. In: Tudomány – felsőfokon, 2012, 1. évf., 4. szám, 129–154. o.

SOMODI Imre: *A pécsi Jézus Társasági Pius Alapítványi Katolikus Főgimnázium és a jezsuita oktatás*. In: Ravasz Gyöngyvér – Valusek Andrea (szerk.): Janus-Pius centenáriumi emlékkönyv 1912–2012. Janus Pannonius Gimnázium, Pécs, 2013, 10–28. o.

SOMODI Imre: *A pécsi jezsuita Pius Gimnázium működésének első éve (1912–1920)*. In: Andl Helga – Molnár-Kovács Zsófia (szerk.): Iskola a társadalmi

térben és időben 2011–2012. I. kötet. PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs, 2013, 187–193. o.

SOMODI Imre: *Pécsi jezsuiták nézeti kultúráról, oktatásról, nevelésről a forradalmak korában.* In: Andl Helga – Molnár-Kovács Zsófia (szerk.): Iskola a társadalmi térben és időben 2011–2012. II. kötet. PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs, 2013, 143–152. o.

SOMODI Imre: „*A másokért élő ember.*” *A jezsuita nevelés társadalmi perspektívái.* In: Egyházfórum, 2013, 28. évf., 2. szám, 32–37. o.

SOMODI Imre: *Sztrájkok a pécsi jezsuita Pius Gimnázium építkezésén 1913-ban.* In: Egyháztörténeti Szemle, 2014, 15. évf., 4. szám, 114–123. o.

SOMODI Imre: *Zenei élet és zenei nevelés a pécsi jezsuita Pius Gimnáziumban.* OTDK dolgozat. Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar, Pécs, 2020.

SOMODI Imre: *A pécsi jezsuiták története a „felszabadulástól” a feloszlatásig, 1945–1950.* In: Valóság, 2021, 64. évf., 8. szám, 80–89. o.